

ŞEBBENDERZÂDE FİLİBELİ AHMET HİLMİ'NİN A'MÂK-I HAYÂL'İNDE ROBERT E. ORNSTEIN'İN SEZGİ EĞİTİMİ*

Kadir ALPER**

Yasemin ALPER***

ÖZET

Psikolojinin sadece nesnel, deneysel bilgiye dayalı durumları incelemesi, bilimsel anlayışı ve rasyonel bilgiyi ön plana çıkarmıştır. Zamanla alanı genişleyen psikolojinin rasyonel bilgiyle sınırlı olamayacağı, insan belleğinin sezgisel de olacağına yönelik araştırmalar yapılmıştır. Bu araştırmalara farklı bir perspektiften yaklaşan Robert E. Ornstein, insanda hem rasyonel hem de sezgisel yanların olduğunu düşünmüş ve bunları birleştirmeye çalışarak bütüncül bir yaklaşım sergilemiştir. Batının rasyonel bilgiye, doğunun sezgiselliğe verdiği önem, temel bilgi ve kültürlerden yararlanmada birbirlerine ön yargılı bakmalarına neden olmuştur. Bu iki bilme şeklinden birini kullanan diğerini çok az kullanmıştır. Batıda sezgisel, mistik yönün ihmal edildiğini düşünen Ornstein, rasyonel bilginin büyük ölçüde bütünlük için sezgiye ihtiyaç duyduğu görüşüne sahiptir. Bu nedenle Ornstein, *Yeni Bir Psikoloji* adlı eseriyle doğu medeniyetine ait unsurları, geleneksel batını psikolojiler aracılığıyla içte gizlenen duyguları ortaya çıkarma bilgisini batı dünyasına tanıtmıştır. Sözü edilen batını gelenekler; rüyalar, sözlü anlatım türleri, geometrik şekiller, müzikler, vücut hareketleri veya büyümlü sesler gibi teknikler kullanarak insanın üstü kapalı kalan sezgisel yönünün ortaya çıkmasını sağlamışlardır. İnsanın eğitime ve olgunlaşma serüvenine temsili yaklaşımlar getiren Şebbenderzâde Filibeli Ahmet Hilmi'nin eseri olan *A'mâk-ı Hayâl*, doğunun sezgi eğitimi yöntemlerine dair sembolleri içermektedir. Bu çalışmanın amacı da sezgi eğitimin sembol ve temsillerle örgülenen yöntemlerinden faydalanarak *A'mâk-ı Hayâl*'i bu bakış açısıyla anlama ve yorumlamaya çalışmaktır.

Anahtar Kelimeler: Psikoloji, Sezgi, Eğitim, *A'mâk-ı Hayâl*, Şebbenderzâde Filibeli Ahmet Hilmi, Ornstein

---

*Bu makale Crosscheck sistemi tarafından taranmış ve bu sistem sonuçlarına göre orijinal bir makale olduğu tespit edilmiştir.

** Yrd. Doç. Dr. Süleyman Demirel Üniversitesi Eğitim Fakültesi Türkçe Eğitimi Bölümü, El-mek: alperkadir18@mynet.com

***Öğr. Gör. Süleyman Demirel Üniversitesi Eğitim Fakültesi Türkçe Eğitimi Bölümü, El-mek: yaseminalper16@gmail.com

---

**ROBERT E. ORNSTEIN’S INTUITIVE EDUCATION IN A’MÂK- I
HAYÂL BY AHMET HILMI OF FILIBE**

STRUCTURED ABSTRACT

The main concern of psychology to examine solely objective, experimental knowledge-based cases gives scientific understanding and rational knowledge prominence. In time, studies have been conducted to reveal that expanding field of psychology cannot be limited to the rational knowledge; human memory can be intuitive (mysticism) as well. Robert E. Ornstein viewing these researches from a different standpoint shows integrated approach trying to merge them with the thought that human has both rational and intuitive side. The fact that the West cares rational knowledge and the East values intuitivism (mysticism) causes prejudice between each other in benefiting from basic knowledge and culture. The person using one of these notions mostly ignores the other one. Ornstein considering that intuitive aspect is neglected in the West has the opinion that rational knowledge needs intuition (mystical) greatly for integrity. Therefore, Ornstein has introduced the elements of Eastern civilisations to the Western world in his book *A New Psychology* including the knowledge of unveiling the hidden feelings through the traditional esoteric psychologies. Aforementioned esoteric traditions bring to light to the implicit intuitive aspects of human by using dreams, oral expression types, geometric shapes, music, gestures and magical sounds.

Ornstein outlined his purpose of writing *A New Psychology* (originally *The Psychology of Consciousness*) based on the idea that there are many ways of knowing and single point of view will remain limited. According to Ornstein, intellect and intuition have functions that complement one another. Ornstein regards intuitive education, which is the basic domain of esoteric psychology, as a complement to the Western education system and he gives it prominence. He has also tried to demonstrate the importance of intuitive education to the Western world through the works he carried in the East.

According to Ornstein, it is impossible to answer such questions as “What is the meaning of life?”, “What is human?”, “What is the reality?” through mental ways by esoteric psychologists and therefore it is necessary to comprehend the methodology of esoteric psychology and one can answer these questions with an intuitive way that the science gives secondary importance. Ornstein, states that people belonging to different profession focus on one of the consciousness units. Ornstein thinks that most fields such as law and education were based on verbal reason, and fields like hand crafts and music are more mystical and intuitive, as a result like the professions also each members of the community belong to the discipline of their own culture.

Şehbenderzâde Ahmet Hilmi (of Plovdiv Son of a Consul) of Filibe has dealt with western science and philosophy and has opposed to those defending materialism and wrote out many works in this context. Ahmet Hilmi, gives an answer to those who have materialised the spirit by giving place to spirit and existence to spirit in his works. Ahmet Hilmi did not neglect reason while examining such concepts as entity,

---

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 10/4 Winter 2015

absence, reality, spirit and eternity within the framework of Islam. While presenting his works, the writer refutes materialism and tries to reconcile Western philosophy with religion. In this regard, one of the most important works written by Ahmet Hilmi is *A'mâk-ı Hayâl*. What makes *A'mâk-ı Hayâl* valuable is that the writer has full knowledge of Western culture, philosophy and literature, besides he handles a topic which remains virgin in the modern Turkish novel developed with Tanzimat reform era. Ornstein's integrated approach that combines rationality and intuitivism can be seen clearly in Ahmet Hilmi's *A'mâk-ı Hayâl* as well. *A'mâk-ı Hayâl*, contains information that will prepare the ground for the traditional esoteric psychology techniques. In his novel, such methods used for intuitive education as dreams, music and magical sounds, oral expression types are included.

Ornstein considers dreams as the opportunity for human to explore themselves. In the cultures of esoteric traditions, such techniques that make it possible to enter into dreams have been developed. The author addresses the issues of self-realisation and reaching the ultimate truth successfully via variety dreams through the protagonist Raci. Ahmet Hilmi, explains the other religions associating them with Islam. In *A'mâk-ı Hayâl* what is told by Buddha, Zarathustra and Aynalı is the only thing, that is, the purpose of achieving the ultimate truth.

Fiction of the novel consisting of two chapters is built on dreams, particularly. In *A'mâk-ı Hayâl*, Raci tries to interpret certain feelings through dreams which he cannot identify through reason and logic in his life. Dreams educate Raci in terms of Sufism. Dreams in the novel are examined not with their orders but with their relevance to the intuitive education techniques parts. Dreams have rich content enough to fit each method.

What is desired to be achieved in the novel is human's focusing on the inner world rather than external world, their access to spiritual maturity through some phases, reaching the Creator with self-knowledge. In the novel, Ahmet Hilmi finds a mentor to the character for his reaching the spiritual maturity. At the end of the novel, the character has reached the maturity with the phases he has gone through and he has achieved the condition of guiding person. It is benefited from representatives of other religions, -especially the far East- in the novel and these people become the spiritual guide for the development of the hero. Although the novel is filled with Islamic elements in general framework, in order to contribute to human maturation adventure, it is not found strange to give the representatives of other religions and philosophers as mentors in the novel, moreover Ahmet Hilmi shows these people as they belonged to Islam. Ahmet Hilmi's handling with Far East along with Islam may be the result of his enthusiasm to see East intuitivism as integrated. Ahmet Hilmi's introducing Far East religion representatives as the members of Islam coincides with his mystical approach yet, it is the another issue to be examined. Ahmet Hilmi tries to indicate with his characters in the novel that such problems that cannot be solved through reason can be sorted out through East intuitivism. Şehbenderzâde Ahmet Hilmi (of Plovdiv Son of a Consul) of Filibe's *A'mâk-ı Hayâl* (*The Depths of Fantasy*)

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 10/4 Winter 2015

bringing a representative approach to the education and maturation adventure of human involves symbols on the intuitive education methods of the East. This study aims to utilise from methods of intuitive education interwoven with symbols and representations and to understand and interpret *A'māk-ı Hayāl* in this respect.

Key Words: Psychology, Intuition, Education, *A'māk-ı Hayāl* (The Depths of Fantasy), Şehbenderzâde Ahmet Hilmi (of Plovdiv Son of a Consul) of Filibe, Ornstein.

Giriş

Psikoloji, 19. yüzyılda bilimsel araştırmaların doğa felsefesiyle bütünleşmesi sonucu ortaya çıkmıştır. İnsan davranışlarını inceleyen bir bilim dalı olan psikoloji, GustavFechner tarafından çeşitli uygulama sahalarıyla ele alınmış, E. B. Titchener ve bir grup tarafından “iç gözlem”in bilince yönelik belirtileri incelenmiştir. John Watson, bu çalışmaları daha ileri noktalara götürerek psikolojinin bilimsel doğrulara ulaşılabilir ve doğrulanabilir işleri inceleyebileceğine dair görüşler ortaya koymuştur. Bu görüşler, yaşadığı dönemde pek çok araştırmacı üzerinde etkili olmuştur (Ornstein, 1992, s.18-19). Watson’un bu düşüncesi kurama dönüştürülerek Bihevörizm (Davranışçılık) olarak adlandırılmış ve psikoloji bilimi davranışları gözlemlemeye yönelerek nesnel ve bilime dayalı bir çizgiye ulaşmıştır. Bu yönüyle Davranışçılık’la ilgilenenler, sadece gözlemlenebilen durumları incelediklerinden “Bilinç”i göz ardı etmişler ve sadece nesnel, deneysel bilgiyi ön plana çıkarmışlardır (Ornstein, 1992, s.21). Psikoloji, zamanla kapsama alanını genişleterek insan aklının hem analitik (rasyonel) hem de mistik (sezgisel) yönlerini anlamaya yönelik araştırmaları konu almaya başlamıştır (Atalay, 2009, s.28).

Farklı düşüncelere sahip iki bilim adamı aynı laboratuvar sonuçlarını dahi farklı yorumlarken Davranışçı kuramın insanı anlama ve tanımada yeterli olmadığı görülmüştür. Bilimsel araştırmalar sürekli değiştiği ve yenilendiği için mutlak değildir. Temel nitelikleri yönüyle akla da sezgiye de dayanabilir (Atalay, 2009, s.14-15). Bergson’a göre sezgi, “Bir şeyi o şeyden olmayan bir şeye oranla kavramak değil, olduğu gibi toptan kendisini kavramak fakültesi” (Sena, 1974, s.215) dir. Sezginin en genel tanımı, kavrama olarak görülmüştür. Bu kavrama duyularla, akılla veya mistik deneyimlerle ilişkilendirilmektedir (Bergson, 1986, s.59; Eroğlu, 2012, s.92). Sezgi, beynin sağ yarım küresinin kullanımına, akıl ve bilinç beynin sol yarım küresine yönelik bir çalışma tarzıdır. Özellikle ruhî çalışmalar, mistik gelenekler rasyonel olmayan olarak değerlendirilmiştir (Ornstein, 2004, s.177; Atalay, 2009, s.28). Felsefi sistemlerde de anlayış farklılıkları bulunmaktadır. Bunların bazıları analitik olabileceği gibi bazıları da sezgici veya mistik olabilir. Eflatun-Aristo ikiliğine bakıldığında mistik anlayışın Eflatun’a, bilimsel anlayışın Aristo’ya dayanması tamamen rastlantı değildir (Atalay, 2009, s.14-15).

Robert Ornstein da *Yeni Bir Psikoloji* adlı eseriyle psikoloji alanına farklı bir bakış açısı getirmeye çalışmıştır. Ornstein’a göre insanın rasyonel ve sezgisel yanları bulunmaktadır. Ancak insanlığın düşünce tarihinde bu iki yaklaşım birbirinden ayrı görülmüştür. Batıda rasyonel bilginin önemszenmesi, doğuda mistisizm veya sezgisel yönün önemszenmesi, her iki medeniyetin farklı alanlarda gelişmesini sağlamıştır (Ornstein, 2004, s.23-24; Atalay, 2009, s.16-17). Ornstein, rasyonel ve sezgisel yaklaşımları birleştirerek bütüncül bir bakış açısı getirmiştir (Frager, 2005, s.125). Doğuda yaptığı çalışmalarla batıya sezgisel eğitimin önemini göstermeye çalışmıştır. Ornstein, 1970’lerde doğu psikolojilerini ve mistik yapısını doğu kültürünün gelenekleri vasıtasıyla (Tasavvuf, Zen- Budizm, Tibet Budizmi, vb.) batıya tanıtmaya çalışmış, edindiği psikolojik araştırma tecrübelerine de dayanarak bilimi, felsefeyi, dini birbirleriyle etkileşimi çerçevesinde eserinde vermiştir (Atalay, 2009, s.17-18).

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 10/4 Winter 2015

Robert Ornstein *Yeni Bir Psikoloji*, özgün adıyla *Bilinç Psikolojisi* adlı eserini yazma amacını genel hatlarıyla, bilmenin pek çok yolunun olduğu, tek bir bakış açısının sınırlı kalacağı fikri üzerine kurmuştur:

“Bu kitabın amacı, insanda iki temel bilinç biçiminin olduğunu belgelemektir: Bunlardan birincisi, analitik, diğeri de bütüncül (holistic)dür. Birincisi, bir filin tek tek parçalarını görme işlemine benzer, ikincisi ise, tüm hayvanı görmeye. Her ikisi de kendi işlevlerine sahip olarak birbirlerini tamamlarlar. Çelişkinin anlaşılmasının diğeri yolu da, insanın “rasyonel” ve “sezgisel” yanları arasındaki farkın ortaya konmasıdır. Düşünce tarihimizde bu iki ayrı bilme biçimini, örneğin Bilim ve Din gibi ayrı uzmanlık alanlarına ayırmışızdır. Bunlardan birini kullanan, diğeri yaklaşımla çok az ilişkide bulunmuştur. Temel kültürel bir güç olarak organize dinin dağılmasıyla, bilimin kültürümüz içinde hâkim etkileri olmaya başlamıştır. Dolayısıyla, bilimsel bilginin kültürümüz içinde hâkim bilme biçimi haline gelmesi doğaldır. Bu biçim büyük ölçüde analitik, sözlü, doğrusal ve rasyonedir.” (Ornstein, 1992, s.24).

On dokuzuncu yüzyılda bilimin çok büyük bir ilerleme kaydettiğini ve gerçeğe ulaşmanın yegâne yolunun bilim yöntemi olduğunun düşünülmesi, edebiyat araştırmacıları arasında da ikilem oluşturmıştır. Bir kısım edebiyat araştırmacıları edebiyatın gerçeğe ilişkisinin kesileceğine, diğeri kısmı ise sanatın sadece bir zevk verme aracı olarak görülmesinin önemini kaybedeceğine inanmaktadır. Bu nedenle bazı sanatçıların yaptıkları çalışmalar sonucunda vardıkları nokta, sanatın insanlara gerçeği bildirdiği, ancak bu gerçeğin bilimin açıkladığı haliyle olan gerçek olmadığını, sanatın sezgisel bilgi kazandırdığını düşünürler. Bu düşünce sadece bu yüzyıla ait bir düşünce değildir. Platon'un *İon* diyalogunda şairin akılı aşan bir bilgiye ilham yoluyla ulaştığından bahsedilir. Plotinos'a göre sanatçı, sezgi vasıtasıyla güzelliğin kaynağına ulaşmaktadır (Moran, 2002, s.276).

Bergson, sezginin her insanda bulunan bir yeti olduğunu, ancak insanların bunu hayatlarında işlevsel hale getirdikleri sürece bir anlam ifade edebileceğini söyler (Köz, 2004, s.42; Eroğlu, 2012, s.92). İnsanın içinde potansiyel olarak var olan, ancak imkân verildiği takdirde ortaya çıkarılabilecek bir güç olarak ifade edilen sezgi, herhangi bir deneye dayanmadan birden idrak etmektir. Newton, Einstein, Archimedes, Graham Bell gibi pek çok bilim adamının buluşlarını akılcı düşüncenin başka bir düşünce tarafından tamamlanmasını sağlayan sezgiye borçlu oldukları dikkate alınmalıdır (Medawar, 1997; Kaya, 2003, s.81). Einstein “Gerçekten değerli olan sezgidir” diyerek bilimin diğeri yanının sezgi olduğunu ifade eder (Ornstein, 1992, s.77). Ornstein'a göre akıl ve sezgi birbirini tamamlayan işleve sahiptir (Ornstein, 1992, s.77). Bunlar bazen kutuplaşır, bazen de bütünleşir. İnsan bilincinde bulunan bu ikilik pek çok kültürde bilinmektedir. Bu bilinçteki ikilik ve bütünleşme klasik Çin felsefesindeki Yin-Yang sembolüyle örneklenebilir.¹ Bir fikrin olması için zıttının da olması gerekir (Jung, 2005, s.44). Ornstein, rasyonel olan bilginin büyük ölçüde bütünlük için sezgiye dayandığı fikrini ortaya koymuştur. W. I. B. Beveridge *The Art of Scientific Investigation* (Bilimsel Araştırma Sanatı) adlı eserinde, bilimde sezginin insanların aniden aklına

1 Ying - Yang Sembolü

Aydınlığın adı “Yang”, karanlığınki “Yin” dir. Bunlardan biri doruk noktaya ulaştığında, karşıt olan hemen filizlenmeye başlar. Bir kültür, bir fikir, en üst seviyeye ulaşmışsa muhakkak yıkılma zamanı gelmiştir. Bkz. C. G. Jung, *İnsan Ruhuna Yöneliş*, Çev. Engin Büyükinal, Say Yayınları, İstanbul, 2004, s. 47; Ornstein, *Yeni Bir Psikoloji*, s. 73- 74.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 10/4 Winter 2015

gelen fikir olduğunu, sezgisel bilginin rasyonel bilimsel bilgiyi tamamladığını söyler (Beveridge, 1950; Ornstein, 1992, s.76).

Ornstein, sade bilimsel dille, edebi dil arasında uyum sağlama isteği gütmesine rağmen pek çok ikilik kavramları üretmeye çalışır. Ornstein bunları “Analitik düşünme modu- sezgisel düşünme modu, rasyonel akıl- sezgisel akıl, batı psikolojisi- doğu psikolojisi (gizemcilik: batınlık: mistisizm)” (Atalay, 2009, s.123) şekliyle adlandırır. Ornstein’in bütünsel düşünce (iki bilinç biçiminin birbirini tamamlaması) yöntemini yüceltmeye çalışırken düşünme biçimlerinden birinin (gerçek- mecaz, akıl-sezgi, analitik düşünce- batınlık) arka planda kalması kitaplarında göze çarpmaktadır (Atalay, 2009, s.125). Bu durum yaşadığı dönemde eleştirilmiştir, ancak Ornstein, farklı mesleklere mensup kişilerin bilinç birimlerinden birine yoğunlaştıklarını söyler. Örneğin hukuk, eğitim, bilim gibi alanların çoğunlukla sözel mantık üzerine kurulduğunu; el sanatları, müzik gibi alanların da daha çok mistik, sezgisel olduğunu, dolayısıyla mesleklerde olduğu gibi her toplumun da kendi kültürlerinin gereği ilgili disiplinlere mensup olacağını düşünür (Ornstein, 1992, s.76,102).

Ornstein, Nasreddin Hoca ile ilgili anlattığı *Neyin Ne Zaman İşe Yarayacağını Bilemezsin* adlı fıkrada Müderris ile Nasreddin Hoca arasındaki bir diyalogu anlatır. Müderris Nasreddin Hocanın kaygısında gezintiye çıktığında Hocaya dilbilgisi öğrenip öğrenmediğini sorar. Hoca öğrenmediğini söyleyince Müderris “Hayatının yarısı boşa geçmiş” der. Bir müddet sonra tekne su almaya başlayınca hoca müderrise yüzme bilip bilmediğini sorar. Müderris, bilmediğini söyleyince Nasreddin Hoca “Tüm hayatın boşa geçmiş, çünkü batıyoruz” der (Ornstein, 1992, s.59). Bu hikâyeden çıkarılacak hisse dilbilgisi öğrenmek veya yüzme bilmek değil, insanın iki bilgi türüne de ihtiyacı olduğu, dolayısıyla da bu ikili yapı olarak görülen bilgilerden birinin diğerine üstün görülemeyeceği gerçeğidir (Atalay, 2009, s.196).

Orta ve uzakdoğu ülkeleri “Batını” geleneklere yönelmiş, batının nesnel bilgiye ulaşma yaklaşımından farklı olarak, batını kelimesinin anlamına uygun şekliyle içte gizlenen, özel bir çaba sonucu ortaya çıkarılabilen konularla ilgilenmiştir. Çağdaş bilimde de pek çok batınlık vardır. Son dönemlerde araştırmacılar geleneksel batını psikoloji olarak adlandırılan bu disiplinin bazı kavramlarını çağdaş psikoloji terimleriyle birleştirerek yeni bir anlayış meydana getirmeye çalışmışlardır (Ornstein, 1992, s.102-105). Ancak bu çalışmalar doğu ve batıyı tamamıyla birleştirmede yetersiz kalmıştır:

“Batını (esoteric) gelenekler, psikolojinin sorunları üzerine binlerce yıldır yapılmış, kişisel araştırmalardan bozulmuş ve tuhaf görünenlere kadar uzanmaktadır. En gelişmiş gelenekler Tasavvuf, Zen- Budizm, Tibet Budizmi’nin bazı yönlerini içermektedir. Bilincin, çağdaş psikolojinin güncel kısıtlamalar olarak tanımlanan ötesine ulaşabileceğini birçok kişiye göstermiş olmalarına rağmen bu disiplinler henüz tam olarak batı ile bütünleşmemiştir.” (Ornstein, 1992, s.22).

Cemil Meriç de *Bu Ülke* adlı eserinde doğu ve batıyı nasıl gördüğünü Asyalı şair Tagore’un şahsında şu cümlelerle özetlemeye çalışır: “Doğu sonsuz kucaklayan düşüncesini armağan edecekti insanlığa; batı tekniğini. Biri ruhtu, öteki madde. İki medeniyetin kucaklaşması Asyalı şairin en büyük emeli, en muhteşem ümidiydi.” (Meriç, 1979, s.190; Ersümer, 2013, s.5).

Batı eğitimi daha fazla sözel- analitik bilgiye yöneliktir. Bu sebeple geleneksel batını psikolojinin metodlarını değerli bulmayabilir. Ancak bu haliyle psikolojinin görevi bütünüyle tamamlanamaz, çünkü bilginin bir yanı eksik kalır. Ornstein, batı dünyasının üzerinde fazlaca durmadığı “Hayatın anlamı nedir?”, “İnsan nedir?”, “Hakikat nedir?” gibi soruların batını psikologlar tarafından tamamıyla zihinsel yollardan cevaplanamayacağını bunun için batını psikolojilerin yöntemlerinin kavranması gerektiğini, bilimin ikinci plana attığı bu sorulara sezgisel

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 10/4 Winter 2015

yollardan cevap verilebileceğini düşünür (Ornstein, 1992, s.148). John White, *Aydınlanma Nedir? "İç Dünyanın Keşfi"* adlı kitabında insan zihninin derinlerde kalmış algıları, cevaplandırması gereken soruları olduğunu söyler. Bilinçdışı zihinlerin dünyaya esrarengiz şekliyle açılan bir alt katmanlarının bulunduğunu, bunları ortaya çıkarmak için de nesnel olmak ve nesnellikle elde edilen fazileti, ruhî olgunluğu elde etmek için kullandığını ifade eder (White, 2002, s.132). Batı eğitimi özellikle zihinsel eğitim üzerine yoğunlaştığından eksik kalan yönün tamamlanması adına batını geleneksel psikolojilerin uzmanlık alanına giren sezginin eğitimine ihtiyaç duymuşlardır. Sezginin eğitimi orta ve uzakdoğu ülkelerinde farklı adlarla da anlandırılmıştır. Örneğin Tasavvufta "derin anlayış", Zen de "içe girmek", Çince "alıcı"dır (Ornstein, 1992, s.166). Ornstein batını gelenekleri incelediğinde, bu geleneklerin kullandıkları dilin genellikle örtülü olduğunu söyler (Ornstein, 1992, s.167). Örtülü dil "Bir sözcüğün içerdiği açık anlam ile bu açık anlam üzerinden erişilebilecek öncül(ler) vasıtasıyla sezdirilen anlamdır. Örtülü anlam sezdirilmeler vasıtasıyla iletilir ve çıkarımlar yoluyla sezdirilir." (Kocaman, 2011, s.206; Onan, Tiryaki, 2012, s.224) şekliyle tanımlanmaktadır. Derrida, bir metnin dilden dolayı herhangi bir kalıba sığamayacağını söyler. Çünkü dil der zaman kendi dışında da bir anlam taşır. Dilin göstergelerle çalıştığı düşünüldüğünde her yazarın göstergeleri farklı yorumlaması olağandır (Akerson, 2010, s.227-228). Ornstein da geleneksel psikologların doktrinlerinin rasyonel akıl için olmadığını, insanın üstü örtük yani "sezgisel" yönü için olduğunu söyler. Bunların dışında batını gelenekler sezgisel yönünün ortaya çıkmasını sağlayan bazı teknikler kullanmışlardır: Bunların içinde rüyalar, sözlü anlatım türleri, geometrik şekiller, müzikler, vücut hareketleri veya büyü sesler bulunmaktadır (Ornstein, 1992, s.167).

Bu bağlamda Şehbenderzâde Filibeli Ahmet Hilmi ve *A'mâk-ı Hayâl*'inden kısaca söz edildikten sonra, batını geleneklerin önemli araçlarından biri olan ve yukarıda bahsedilen sezgi eğitimi teknikleri çerçevesinde *A'mâk-ı Hayâl*'in anlaşılma ve yorumlanmasına çalışılacaktır.

Şehbenderzâde Filibeli Ahmet Hilmi ve *A'mâk-ı Hayâl*

Şehbenderzâde Filibeli Ahmet Hilmi, II. Meşrutiyet döneminin önemli düşünürlerindedir. Bu dönemde batılı aydınların maddecilik düşüncelerinin tam karşısında yer alan Spirütüalizm (ruhçuluk) in yanında yer alır. Bu dönemde materyalizmi savunan Baha Tevfik, Abdullah Cevdet ve Celal Nuri gibi kişileri tenkit etmiştir. "Allah'ın varlığı", "ruhun maddeden ayrı olması" gibi materyalist felsefenin karşı çıktığı konuları İslam-Tasavvuf çerçevesinde eserlerinde işlemiş, materyalizme ancak metafizikle karşı çıkılabileceğini öne sürmüştür (Uyanık, 2007, s.35-37). Osmanlı toplumunun bulunduğu dönem itibariyle batının sadece yaşam tarzı yönüyle alınmasına karşı çıkarak, bunun toplumun kültürünü ve benliğini bozacağına inanır. Bununla birlikte batıdan gelen hiçbir şeyi kabul etmemenin de bir bağımlık olacağı düşüncesindedir. Batı ile bilim ve teknik açısından bir rekabet içerisinde olunmasının Osmanlı'nın ilerlemesine katkı sağlayacağı düşüncesindedir. Filibeli, materyalizmin insanları sadece dinden değil, aynı zamanda felsefeden de uzaklaştıracağına inanır. Çünkü insan düşüncesinin sürekli bir değişim içerisinde olmasından dolayı bilim adamının tek yönlü düşünerek hüküm vermemesi gerektiğini düşünür.² Materyalizmi savunan Ernst Haeckel'in şahsında diğer materyalistlerin düşüncesinin gerçekte maddeyi şuurlu hale getirmenin ilme değil, varsayımlara dayanması; insanın içinde var olan belli duyguların inkâr edilmesi Ahmet Hilmi'ye göre hem maddenin inkârı hem de metafiziğin inkârı anlamına gelmektedir.³ Genel olarak Ahmet Hilmi eserlerini ortaya koyarken materyalizmi çürütmeye batı felsefesini dinle uzlaştırmaya çalışmaktadır.

² Şehbenderzâde Ahmed Hilmi, *Hangi Meslek-i Felsefiyi Kabul Etmeliyiz? : Dârülfünun Efendilerine Tahriri Konferans*, İstanbul, 1329, s. 45-46; TDVİA, Haz. Abdullah Uçman, C. 38, s. 425.

³ Şehbenderzâde Ahmed Hilmi, *Allah'ı İnkâr Mümkün mü? Çağrı Yayınları*, İstanbul, 1982, s. 97-119; TDVİA, Haz. M. Sait, Özervarlı, C. 38, s. 425.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 10/4 Winter 2015

Ahmet Hilmi'nin bu düzlemde yazdığı en önemli eserlerinden biri de *A'mâk-ı Hayâl*'dir. Bu eser, bireyin iç dünyasının çok fazla ele alınmadığı bir dönemde yazılan, geleneksel türlerin özelliklerini içinde barındıran bir eserdir (Gündüz, 2009, s.794-795; Sağdıç, 2013, s.25). *A'mâk-ı Hayâl*'in II. Meşrutiyet yıllarında yazılmış olması, eserin hangi türün içine konulacağı tartışmalarını da beraberinde getirmiştir. Bu tür tartışmalar, diğer eserler için de yapılmış olmakla beraber *A'mâk-ı Hayâl*, doğu geleneğinden faydalanarak, batı düşünce tarzının, doğu hayal unsurlarıyla birleştirilmiş, “geleneksel öykü ile Avrupaî romanın acemice kotarılmış bir bileşimi” (Gündüz, 2009, s.795) olarak adlandırılmıştır.

A'mâk-ı Hayâl'i değerli kılan, yazarının batı kültürü, felsefesi ve edebiyatına hâkim olması ile birlikte eserini sağlam bir biçimde kurgulamasıdır. Bunun yanında Ahmet Hilmi'nin tanzimatla birlikte gelişen modern Türk romanında o döneme kadar bâkir kalmış bir konuyu ele alması da eseri önemli kılmıştır. Yazar, romanın başkışisi Raci vasıtasıyla çeşitli rüyalar üzerinden kendini gerçekleştirme ve mutlak gerçekliğe ulaşma konusunu başarıyla işlemiştir. J. Krishnamurti de her şeyin canlı ve sürekli bir değişim içerisinde olduğu, bir hakikate ulaşmak için de zamana ihtiyacın bulunduğunu söyler:

“Hakikatin, sabit bir yeri olmadığı olgusunu, gerçeğini görmeli, anlamalısınız. O haritası çıkarılmamış bir denize benzer; onun içinde kendinize bir yol bulmalı ve kendinizi keşfetmelisiniz. Gerçekliğe giden bir yol bulmak için zaman gerekir, günlerce yolculuk etmeyi, mesafe kat etmeyi gerektirir.” (Krishnamurti, 2010, s.213).

Tasavvufi terim olarak kullanılan “fenâ”, “cem”, “sekr” gibi kavramlar ve en genel anlamıyla kişinin “hiç”liğini bulması, derin tasavvufi tecrübelerle ilgilidir (Çakmaklıoğlu, 2014, s.87). *A'mâk-ı Hayâl* romanı da, tasavvufî anlayışın temel öğretisi olan insan benliğini oluşturan en önemli şeyin Allah aşkı olduğu ve insan nefsinin bir “hiç” haline gelerek Allah'a ulaşılacağı fikri üzerine kurulmuştur. Eserde; ruh, kâinatın sırrı, Allah'a ulaşma kavramları sadece İslam dini üzerinden değil, diğer dinler üzerinden de anlatılmıştır (Uyanık, 2007, s.34-36). Ancak Ahmet Hilmi diğer dinleri de İslam diniyle bağdaştırarak anlatmıştır. *A'mâk-ı Hayâl*'de Buda'nın, Zerdüş'tün, Aynalı'nın anlattığı da tektir, amaç mutlak hakikate ulaşmaktır.

1910 yılında yayımlanan *A'mâk-ı Hayâl*, iki bölümden oluşmuş, birbirinin devamı şeklinde bir eserdir. Romanın birinci bölümünde Ahmet Raci'nin hayatı ve tecrübeleri anlatılır. Ahmet Raci, “çocukluğunda annesinin etkisi altında sarsılmaz bir din duygusuyla” (A. H., s. 3)⁴ yetiştirilir. İyi bir öğrenim görür. Ancak sağlam fikri temellerine rağmen içerisinde sürekli iman ile küfür arasında gelgitler yaşar. Raci, şüphe ejderhasının bütün bedenini sardığını düşünür. Bu düşünceleri iç dünyasında kapatabilmek için sürekli sarhoş olma yolunu seçer. Ahmet Raci, arkadaşlarıyla gezmeye giderken bir mezarlık dikkatini çeker. Aradan bir zaman geçtikten sonra bu mezarlığa gider. Orada elli yaşlarında, cübbesinde pek çok ayna parçası olan Aynalı Baba isminde birisiyle tanışır. Aynalı Baba ile o zamana kadar ihmal ettiği hak ve hakikat üzerine konuşabileceğini düşünür. Ancak Aynalı Baba bunları konuşmak yerine ney çalar, gazel okur. Ney ve gazel Ahmet Raci'yi o kadar etkiler ki birden bire dış âlemden sıyrılarak uykuya dalar. Bu durum dokuz gün boyunca devam eder. Raci, her bir rüyasında farklı yaş ve kimliğe bürünmüştür. Ayrıca farklı din temsilcileriyle ilişki içerisinde. Rüyalar, varlık ve yokluğun bir olduğu üzerine kurulmuştur. Rüyaların sonunda Aynalı Baba, Raci'nin gördüklerini destekleyecek tarzda -sanki rüyalarında onunla berabermiş gibi- sözler söyler. Dokuzuncu rüyanın sonunda Aynalı Baba, Raci'ye elveda notu bırakarak gider.

Romanın ikinci bölümünde Raci, Aynalı Baba'yı bulmak için Anadolu'nun pek çok ilini dolaşmış, ama onun izine rastlayamamıştır. Yaşadıkları çoğu insana göre delilik sayıldığından

⁴ Sayfa numaraları için bkz. Filibeli Ahmed Hilmi, *A'mâk-ı Hayâl*, MY Kitap Yayınları, Konya, 2011.

kendisini Manisa tımarhanesinde bulmuştur. Bu durum Raci'ye göre sıkıntı değildir, çünkü mezarlıktan sonra en rahat mekân tımarhanedir. Bu ortamda madde gözüyle bulamadıklarını mana gözüyle bulabileceğine inanır. İbnü'l- Arabî bu bağlamda *Fütûhat* adlı eserinde hakikati algılamayı hayalle karşılaştırır. İnsan fiziksel yetilerinin yanında rûhânî yetilerinin de olduğunu söyler. Hayalin de bir algılaması olduğunu, insanın hem uykuda hem de uyanıkken hayal âlemini görebileceğini ifade eder (Arabî, 1985, s.315-324; Çakmaklıoğlu, 2003, s.303-316).

Aradığının tam olarak ne olduğunu bilemeyen Raci, varlık ve yokluğun bir olduğunu, aradığının da “hiç” olduğunu düşünür. Raci'nin bu düşüncesi, arkadaşı Sami'ye yazdığı mektubunda ortaya çıkar.

Raci, tımarhaneye atıldığı ilk günlerde sinir krizleri geçirir. Sinir krizlerinden kurtulduktan sonra orta dereceli denilebilecek delilerle avluya çıkarılmasına izin verilir. Tımarhanede delilere yapılan muameleler modern tedavi yöntemlerinden uzaktır. Bir de arayıp soran olmazsa oradan çıkmak çok zordur. Raci, tımarhanede delileri gözlemlemeye başlar. İçlerinde en çok dikkatini çeken makama düşkün deli, bir arabacının bir hafızın sürekli taklidini yaptığı deli, her şeyi bildiğini düşünen, kendini çok akıllı sanan delidir. Raci, delileri incelemenin, “belki de akıllı olduklarını iddia eden kimselerin yaptığı en akıllıca iş” (A. H., s. 103) olduğunu düşünür.

Raci, tımarhaneye gireli on beş gün olmuştur. Avluda gezinirken tımarhaneye yeni bir delinin geldiği söylenir. Üzerinde aynaların bulunduğu adam, diğer delilerin dikkatini çeker. Deliler hep bir ağızdan Aynalı, Aynalı diye bağırlarken Raci, gelen kişinin izini bir türlü bulamadığı Aynalı Baba olduğunu görür. Raci, Aynalı'yı gördüğüne çok sevinir.

Romanın *Birinci Bölüm İlaveler* kısmında Raci, Namazgâh mezarlığında Aynalı'yı ziyarete gider. Bu ziyaretler sırasında her zamanki gibi Aynalı Baba kahve pişirir, ney çalar, gazel okur. Bununla beraber Raci yine rüyalara dalar. Romanın birinci bölümündeki rüyalara ek olarak dört rüya daha görür.

Raci, içerisinde bir sıkıntı hissedip de Aynalı Baba'nın yanına uğradığı bir gün, Aynalı Baba, Raci'ye kendisine bir hatıra bıraktığını ve bu dünyadan ayrılacağını söyler. Raci ve Aynalı birbirlerine sarılıp ağlarlar. Aynalı bu dünyanın fani olduğunu, Allah'ın emrinin dışına çıkılamayacağını söyler. Raci, seher vakti mezarlığa gittiğinde Aynalı'nın bir ağaç dibinde sanki bir rüya görüyormuş gibi gülümser bir şekilde öldüğünü görür. Onu küçük bir toplulukla sevdiği çitlembik ağacının atına defnederler. Ertesi gün Aynalı Baba'nın bıraktığı hediyeleri hatırlayarak mezarlıktaki kulübeye gider. Aynalı, Raci'ye bir büyük iki küçük cezve, dört beş fincan, yüz gram kadar şeker ve kahve, bir tane el yazması *Kuran* ve küçük bir defter bırakmıştır. Raci kulübeyi tamir ettirir, dünyevi işlerinden arta kalan zamanını burada geçirir. Aynalı'nın ardında bıraktığı defterde de Raci'nin manevi yolculuğunda ona yol gösterecek bilgiler bulunmaktadır.

Rüyalar

Rüyalar, insanlığın başlangıcından beri neredeyse bütün kültürlerde bir muamma çözücü, geleceğe ait mesajlar ihtiva edici yönüyle gizemli bir alan olarak görülmüştür. Bu nedenle rüyalar, onları önemseyenlerce bazen ürpertici bazen de ümitlendirici bir işlev görmüştür (Günay, 2007, p.305). Batını geleneklerin de eğitim yöntemlerinden biri olan rüyalar, sadece “bilinçdışı” üzerinde değil, aynı zamanda “istem dışı fizyoloji” üzerinde de büyük bir egemenliğe sahiptir (Ornstein, 1992, s.168). FriedaFordham, rüyaların insanın iradesi dışında, kendiliğinden bir ruhsal oluşum olduğunu söyler (Fordham, 1999, s.124). Jung, rüyaların insanların günlük yaşamından pek çok şeyi ortaya çıkardığını deneyimlerle keşfetmiştir. Rüyaların, gerçekliği ortaya çıkardığını bu sebeple ona gereken önemin verilmesi gerektiğini düşünür (Fordham, 1999, s.124).

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 10/4 Winter 2015

Llewellyn Vaughan-Lee'ye göre rüyalar, insanın kendisini içinde görebileceği aynalar gibidir. İnsanın içinde barındırdığı, sakladığı benliğini yansıtır; gerçek yüzünü rüyalarla ortaya çıkarır. İnsan rüyaları yaşar, izler, ancak onlara müdahale edemez. İnsan uyandığında rüyalarından içeri girebileceği bir menfez bulabilir, rüyalar bir yol gösterici konumunda olabilir (Vaughan-Lee, 2002, s.10). *A'mâk-ı Hayâl*'de *Yokluk Tepesi* adını taşıyan ilk rüyada Raci, rüyaya dalarken Aynalı Baba'nın sesini çok uzaklardan geliyormuş gibi hisseder. Aynalı'nın sesi aslında bilincinin çağırıldığı sestir, Raci'nin yaşadıkları da gerçeğin yansımalarıdır:

“Ses sanki çok uzaklardan geliyordu. Yavaş yavaş duygularımdan, daha doğrusu dış âlemden sıyrılmaya başladım. Hiçbir şey görmüyor ve duymuyordum. Bir süre uyku ile uyanıklık arasında öylece kaldım. Fakat bu durum çok sürmedi. Kafam çalışmaya başladı. Görünüşte bir şey hissetmememe rağmen kendimi garip bir âlemde görmeye başladım. Hayalin derinliklerine dalmıştım. Gözlerim kapalı olmasına rağmen görüyordum.” (A. H., s. 14)

Raci, gözlerini açtığında yanında görünmeyen bir yol arkadaşı vardır. Tüm rüyalarında yanında bulunan yol arkadaşı bazen görünür, bazen görünmez. Rüyalarında kendisine yol gösterici durumunda olan bir rehber vardır. Rüyalarındaki rehberler İslam dini dışında başka dinlere mensup kişilerden de olmaktadır. Aslında rüyalar bir yolculuk olarak düşünüldüğünde rehberler, insanların neyi aradıklarını ve nasıl bulmaları gerektiğini gösterirler. İlk rüyada Raci, Aynalı'nın ikram ettiği kahve, çaldığı ney ve okuduğu gazellerle uykuya daldıktan sonra kendisini rehberiyle birlikte Hindistan'da Yokluk tepesine giderken bulur. Burada rehberi Buda'dır. Buda, Raci'nin Yokluk tepesine giderken büyük zorluklarla karşılaşacağını, oraya ulaşan insanların çok az olduğunu söyler. Buda ile belli bir yere kadar giderler. Bundan sonraki yola Raci'nin devam etmesi gerekir. Ancak yol üzerinde büyük bir saray, çeşit çeşit yiyecekler ve çok güzel kadınlar vardır. Yokluk tepesine ulaşmanın şartı, dünya ile ilgili istek ve zevklerden uzak kalmaktır. Ancak Raci, ilk rüyada güzellik perisine karşı koyamamış, zevkine yenik düşmüş, başarısız olmuş, Yokluk tepesine varamadan bulunduğu yerden aşağı doğru yuvarlanmıştır. Raci, Buda'nın karşısına çıktığında Buda'nın söyledikleri, Raci'nin iç dünyasının olgunlaşmada daha başlangıç noktasında olduğunu açıklar görünmektedir:

“(…) Yazık sana! Sözünde durmadın. İstenilen noktaya varmadın. “Birlik” sarayına girmedin. Mutlak birlikteliğe ulaşmadın. Yokluk tepesine çıkmadın. Ey gafil adam! Git bu yerlerden, git! Önünde diz çöküp, bedenini ve ruhunu teslim ettiğin cadıya git! Sen seçkin bir insan değilsin. Git! Git ki arzu ejderhası ciğerlerini yesin. Git ki hırs akrebi Nemrut'un beynini kemirdiği gibi seninkini de kemirsin.” (A. H., s. 22).

Raci, uyandığında çok üzülmüş, ancak yeniden Aynalı Baba'nın yanına gitmek istemiştir. Aynalı Baba, orada yaşadıklarını kimseye söylememek şartıyla kabul etmiştir. Bu durum Raci için yeni bir kapı aralamış, şimdiye kadar içindeki şüpheleri ortadan kaldıracak bir ortam bulduğu, keşfettiği umudu oluşturmuştur.

Ornstein, rüyaların insanın kendisini keşfetmesi için bir fırsat olabileceğini düşünür. Batını geleneğe mensup kültürlerde rüyaların içine aktif bir şekilde girilebilmeyi olanaklı hale getiren teknikler geliştirilmiştir. Bunlar: Rüya bilinciyle iş görme, rüya görmeyi eğitme ve kendi toplumsal yaşantılarına katabilme teknikleridir (Ornstein, 1992, s.168). *Temaşa Bayramı* adını taşıyan rüyada Raci, birinci rüyadan hareketle yeni bir rüyaya kısmen de olsa hazırlıktır. Aynalı Baba da Raci'nin arzusunu fark ettiğinden Raci'yi rüyalarda aşama aşama eğitmeye başlamıştır. Raci, Aynalı Baba'nın okuduğu gazelle uyumaya başlar. Raci bu rüyada hem kendisidir, hem de İranlı bir kişidir. Raci, Temaşa bayramı yapılacak yere gider orada Zerdüş ile karşılaşır. Zerdüş'ün sorduğu sorulardan geçerek içsel değişimine zemin hazırlayacak aydınlık (Hürmüz) ve karanlığın (Ehrimen) temsilcilerinin savaşını izlemeye hak kazanır. Raci, aynı zamanda Hürmüz'ün tarafında bir savaşçı olacaktır. Nur perisi elinde bir küre tutar. Bu kürenin yarısı aydınlık, yarısı karanlıktır.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 10/4 Winter 2015

Aydınlık ve karanlık birbirine üstün gelmek için savaşmaktadır. Hürmüz ve Ehrimen'in sembolik savaşçıları vardır. Raci'nin burada da bir rehberi vardır. Bu rehber onu savaşa hazırlayacaktır. Raci, savaş için rehberiyle Fark dağına gider. Hürmüz ile Ehrimen insanoğluna bir konuşma yapar. Ehrimen, kibir ve şehvetin güzelliklerini anlatır. Hürmüz de insan nefsinin ahlâkî kurallara göre düzenlenmesi gerektiğini söyleyerek gerçek kulluğun manevi zevklerle elde edileceğini söyler. Hürmüz'ün ve Ehrimen'in bu sözleri, aslında iyi ve kötünün savaşının sonsuza dek süreceğini, bunları da insanın sürekli yaşayacağını göstermiştir. Hürmüz'ün savaşçıları Muhabbet, Hikmet ve Aşk olurken Ehrimen'in savaşçıları Nifak, Gazap ve Nefs-i Emmare'dir. Nifak'ın karşısına Muhabbet çıkar. Muhabbet Gazapla çarpışır, ancak Muhabbet Gazap tarafından yenilir. Gazap'ın karşısına Hikmet çıkar. Hikmet, Raci'dir. Raci, rehberinin verdiği taktikle ve dualarla savaşa hazırlanır. Gazap'ın karşısına çıkar ve günün sonunda Gazap'a galip gelir. Hikmet'in karşısına şimdiye kadar hiç yenilmemiş Nefs-i Emmare çıkar. Hikmet'in silahı alçakgönüllülük, ilim, kanaat, ihtiyat, ağırbaşlılık; Nefs-i Emmare'nin silahı kin, hiddet, düşmanlık, nefret ve şehvettir. Hikmet, Nefs-i Emmare'ye galip gelecekken Nefs-i Emmare'nin farklı bir hamlesiyle yenilir. Nefs-i Emmare'nin karşısına Aşk çıkar ve Aşk'a yenilir. Dolayısıyla bu durum bir müddet sonra kısır döngüye dönüşmüştür. Birbirlerine karşı mutlak bir galibiyet söz konusu değildir. Bunlar, Çinlilerin YingYang sembolü olan gece- gündüz, karanlık- aydınlık, erkek- kadın gibi birbirini tamamlar (Ornstein, 1992, s.74). Romanın ikinci rüyası tasavvufî düşünceye dayalıdır, aynı zamanda romanın da temel düşüncesini yansıtmaktadır. Raci, Hikmet adıyla rüyada akıllı ve bilgeliği temsil eder. Ancak akıl ve bilgelik yenilir, ama tamamen kaybetmez. Aşk ise akıl ve bilgeliğin de üzerinde yer alır, ama akıllı ve bilgeliği reddetmez. Bunlar birbirini tamamlayıcı öğelerdir. O halde gerçeği tamamen göz ardı edip ütopya kurmak, insanın dünü ve yarını yaşamak için uğraşması anlamına gelebilir. Analitik-rasyonel düşünme yöntemini reddedip sadece sezgiselliğe dayalı yaşamak da insanın kültürel kimliğini yitirmesine neden olabilir. Bu durum, insanın yaşadığı dünyanın gerçekliğinden koparak sadece hayallere ve rüyalara dalmasına benzer (Atalay, 2009, s.129). Ornstein, bu iki bilginin birbirine ihtiyacı olduğunu hem *Yeni Bir Psikoloji* hem de *Sağduyu* adlı eserlerinde anlatmıştır:

“Sınırlı bilimsel faaliyetimizin benimseyebileceği gelişmelerin mevcut olup olmadığına karar vermeye çalışmamız gerekir. Akıl ve mantıktan kurtulmak arzu edilen bir şey değildir, fakat farklı bir bakış açısının da ne ölçüde yararlı olabileceğini görebilmeliyiz.” (Ornstein, 2004, s.181).

A'mâk-ı Hayâl'de Raci yaşadığı sürece akıl ve mantık yoluyla tamamıyla tanımlayamadığı belli duyguları rüyalar yoluyla –ki Ornstein bunu Sezgi eğitimi yöntemi olarak görür (Ornstein, 1992, s.167) - anlamlandırmaya çalışır. Rüyalar, tasavvufî açıdan Raci'yi eğitmektedir. Birinci rüyada bir perinin güzelliğine kapılıp şehvetine yenik düşmüştür. İkinci rüyada Hikmet olarak yer alan Raci, Nefs-i Emmare'yi tam yenecekken Nefs-i Emmare, yüzündeki perdeyi kaldırınca karşısına hayal bile edemeyeceği bir güzellik çıkar. Bu güzellik karşısında duramayan Raci, elindeki kılıcı düşürür ve Nefs-i Emmare'nin esiri olur. Raci, bu rüyada da şehvetine yenik düşmüştür. Nefsin ne olduğunu, nasıl bir özelliğe sahip olduğunu *Kur'an* pek çok ayetle anlatmıştır (Çetin, 2014, p.189), bunlardan biri:

“Ben nefsimi temize çıkaramam, çünkü Rabbimin merhamet ettiği hariç, nefis şiddetle kötülüğü emreder.”⁵

Nefs-i Emmare de güncel anlamda zalim nefis olarak adlandırılmaktadır. Bu nefsin amacı, insanı etkisi altına alıp ‘hakikat’e karşı ruh gözünü kapalı tutmak ve insanın eylemlerini bilinçli ve tasarlayarak yapmasına mani olmaya çalışmaktır. Nefsi besleyen en önemli unsur da egodur. Freud,

⁵ Kur'an-ı Kerim, *Yûsuf Sûresi*, 12/53, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2011.

egonun sezgisel kabiliyetle beraber büyüyebileceğini söyler. Tasavvufi anlayışa göre ego dünyaya ait işlerde kıymetli bir araca dönüşebilir. Önemli olan nefsi dönüştürmektir (Frager, 2009, s.26-27).

Daimi Dönüş adını taşıyan rüyada Raci, kendisini on iki yaşında birisi olarak görür. Babası yüz on yaşlarında bir Hintli, Brahman'dır. Babası, oğlunun varlığın sırrını anlama çağına geldiği için üç gün şenlik yapar. Şenliğin üçüncü günü bir rehber verilir. Raci, ilim ve hikmetin değerini anlamak için rehberiyle birlikte kırk gün süren bir yolculuk yapar. Yolculuğun sonunda rehberi Raci'yi bir kulübeye götürür. Kulübede içi su dolu bir çanak vardır. Rehberi çanağa odaklanmasını ister. Raci, burada derin düşüncelere dalar ve bir süre sonra her taraf karanlık olur. Ancak karanlığa rağmen her yeri görmeye başlar. Ancak hangi organıyla gördüğünün farkında değildir. Algılaması duyuların dışındadır. Zaman ve mekân kavramları bir birine girmiş, bir saniyede milyonlarca kilometre gezebilecek konumdadır. Aynı zamanda o kadar gezmesine rağmen sabit bir noktada durmaktadır. Raci, "Yapıp yapmadığımı bilemediğim bu yolculukta kendimi kaybettim. Bir an hiç oldum." (A. H., s. 45) dese de bir zaman sonra içinde kaybolduğu mekânı bütün bedeniyle kapladığını hisseder. Senelerin, asırların bir andan ibaret olduğunu düşünür. Dünya avuçlarının içine sığacak hale gelmiştir. Pek çok varlığı kendi bedeninde hissetmeye başlar ve zamanla dünyadaki birçok canlının vücudunda kendini görür. Bir zaman sonra bir bedende ardından başka bedenlerde hapsedilir:

"Günlerin geçip gitmesiyle, hapsedildiğim bedenler o kadar çoğalmış, o kadar çeşitlenmişti ki, bunların biri diğerine görünüşte hiç benzemiyordu. Bazısı gözle görülemeyecek kadar küçük ve basitti. Bazısı havada uçuyor, bazısı yerde sürünüyordu. Bazısı oldukça iri, güzel ve akıllıydı. Bu bedenler arasında rekabet ve faydacılık bir kanun haline gelmişti." (A. H., s. 47).

Tasavvuf, zaman ve mekânla sınırlanmayan insana özgü mistik bir davranış biçimidir. Tasavvufun temelinde insanın kendisi, kâinat ve Allah ile ilgili bilgiler vardır. Allah'ı tanımak için insanın öncelikle kendini tanıması gerekir. Kendinin dışındaki varlıklar, onu tanıması noktasında ona yardımcı olurlar. Sonrasında insan kâinatı seyrederek ve kâinattan kendi nefesine döner. İnsan makrokozmu ile mikrokozmu arasındaki ilişki ile her dönüşte bilgi ile dolar. Bu bilgi ve deneyimlerle kâinatın içinde çok küçük bir yer tuttuğunu, aynı zamanda kâinatı kaplayacak kadar büyük olduğunu anlar. Bu bilgi, psikolojik olarak o ana kadar yaşamadığı bir durum meydana getirebilir. Bununla içgüdülerinden, şursuz eğilimlerinden kurtulabilir (Altıntaş, 1989, s.75-77).

Raci, kâinatın her zerresini bedeninde bulur. Her zerrenin kendisini selamladığını ve secde ettiğini görür. Rüyanın sonunda Raci, Aynalı Baba'ya kâinatta bulunan her bir varlığın kendisine secde ettiğini söyleyince Aynalı Baba:

"Evet!... Yalnız nefsindeki gurur, yani şeytan hariç!" (A. H., s. 49) der.

Raci'nin içerisindeki şüphe ejderhası, ona varlık ve yokluk kavramlarını sorgulatmıştır. Aynalı Baba ile tanışmadan önce karşısına çıkan deliller "hiç" kelimesiyle ona kâinatı tarif etmişlerdir. Raci, tasavvufi kaidelere göre bu rüyada zaman ve mekândan sıyrılarak kendini tanımaya çalışmış, gözünün dışında başka organlarıyla da görmeye başlamıştır. Kâinatın her zerresi olup kâinatla dolmuştur. Bu, onun artık benliğinden kurtulmaya ve varlığın basamaklarını görmeye başladığını göstermiştir. Ancak, şüphelerinden tamamıyla kurtulamamıştır.

A'mâk-ı Hayâl'in ikinci bölümde Raci, Manisa Tımarhanesinden çıktıktan sonra Aynalı Baba'nın yanına gider. Yine Aynalı Baba'nın okuduğu gazeller ve neyin etkisiyle *Leyla'lı Mecnun* ve *Leyla'sız Mecnunlar* adını taşıyan rüyalar görür. Bu rüyaları üst üste görür. Ancak bu rüyalara gelene kadar Raci, pek çok rüya vasıtasıyla kendisini mistisizm yönüyle eğitmiştir. *Leylâlı Mecnun* adını taşıyan rüyada zengin bir aileye mensup bir kişi olarak Emel şehrinde bulunur. Raci, ailenin tek çocuğudur. Ailesi üzerine titremektedir. Raci, rüyasında kendisini çok kibirli bir insan olarak görür ve insanlara zavallı gözüyle bakar. Ancak bir gün içine tarif edemediği bir ateş düşer. Bu ateş

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 10/4 Winter 2015

onu her gün bitirmektedir. Raci'nin ailesi bu duruma çok üzülmemektedir. Ailesi bir âlim bulup getirdiklerinde Raci'nin aşk hastalığına yakalandığını bu aşkın “mutlak aşk” olduğunu, ancak bu aşkı söndürebilecek bir hedef bulunmazsa öleceğini söyler. Raci, kendisini saz çalmaya vermiştir. Bir gün bir tellalin bir sandık sattığını duyunca ailesi bu sandığı satın alır. Sandıktan bir resim ve kâğıt çıkar. Resim; Maksut şehri padişahının kızı Aşk Aynası Banu'ya aittir. Kâğıtta da Banu'nun pek çok gencin ölümüne sebep olduğu, ona kavuşamamanın acısıyla sandığı alan kişinin de ölebileceği yazmaktadır. Raci, resmi görür görmez Banu'ya âşık olur ve hızla iyileşir. Banu'yu aramak için hastalığını teşhis eden âlimle beraber yola çıkarlar. Bir yıl yolculuk yaparlar. Maksut şehrine varıp, padişahın huzuruna çıkarlar. Padişah şu ana kadar birçok gencin geldiğini ancak kızının sorduğu sorulara cevap veremedikleri için yok olduklarını, onun da yok olmasını istemediğini söyler. Bir müddet sonra Banu karşlarına çıkar. Raci'ye elifin mi noktadan, noktanın mı eliften çıktığını sorar ve Banu, peçesini açar. Raci, Banu'nun güzelliği karşısında dayanamayıp bayılır. Raci, kendi nefisini tamamen eğitemediğinin farkındadır. Güzelliğin cazibesine kapılır. Ancak diğer iki rüyadan farklı olarak burada rüyadan uyanmaz, birden bayılır. Bu durum, artık kendisinde eksik bulduğu noktalara tepki verebilir duruma geldiği izlenimi vermektedir. Ornstein, KiltonStewart adlı araştırmacının rüyaların insanın kendisine ait olduğunu yani rüya görenin kontrolünde olduğunu ve imajları da kendisinin meydana getirdiğine dair gözlemlerini eserinde anlatır. Ayrıca insanın bu imajlarla karşılaşmadığı müddetçe de bunların kötü olarak kalmaya devam edeceğini ifade eder (Ornstein, 1992, s.169).

Bir gün sonra Aynalı Baba'nın yanına gelen Raci, yeniden uyur ve uykusuna kaldığı yerden devam eder. Raci ve Banu bir önceki rüyanın sonunda bayıldıklarından Banu saraya, Raci de eve götürülür. Raci, Banu'nun sorduğu soruya cevap aramak ister. Rehberi bu soruları ancak Cünûn (delilik) vadisinde yaşayanların bileceğini söyler. Rehberiyle beraber üç ay yolculuk yaparak bu vadiye ulaşırlar. Bir mezarlıkta bir mezarın başına halka şeklinde oturmuş yedi kişi vardır. Raci, bu insanların kendi aralarındaki konuşmalarına göre bir cevap alamayacağını düşünür. Ancak yanındaki rehberi ona sabır telkin eder. Raci, otuz gün burada riyazete çekilir. Günde birkaç zeytinle karnını doyurur. Kırkıncı gün deliler bir halka şeklinde oturur. Ortaya da Mecnun oturur. Onların yaptıkları sohbet sonucunda Raci, elif ile noktanın bir olduğunu öğrenmiş, Aşk Aynası Banu'nun sorduğu sorulara cevap bulmuştur. Ancak Banu'ya karşı içinde en ufak bir arzu kalmamıştır. Uyandıığında Aynalı Baba, Raci'nin durumuna uygun olarak şu şiiri okur:

Ona Mecnun mu denilir ki Onun Leyla'sı

Yeni bir cilve-i şevket ile Mevla olmuş (A. H., s. 121-126)

Raci, bu rüyaya gelinceye kadar, her rüyasında güzellik karşısında yenilgiye uğramıştır. Ancak burada Banu'nun güzelliğini görmez olmuş, kendi kalbi Aşk aynası olmuştur. Raci, bu rüyada nefsi duygularının bir kısmından sıyrılarak Mutlak aşka ulaşmıştır.

Raci, hayatında boşluklar yaşadığı, sadece dış dünyayla ilgilendiği dönemlerde yalnızlıktan hoşlanmaz, pek çok arkadaşı vardır. Arkadaşları, yiyip içen eğlenen insanlardır. Arkadaşlarını zevk ve sefasına düşkün insanlar olarak nitelendirse de onları eleştirmek düşüncesinde değildir, çünkü onların aynı zamanda tahsilli, vicdanlı ve namuslu gençler olduğunu düşünür. Ancak arkadaşları onun sadece dış dünyasıyla ilgilidirler. Bir zaman sonra arkadaşları, Raci'nin unutmak istediği ama unutamadığı, kafasını kurcalayan ve içinde büyüyen sorulara –örneğin; insan ebedi midir?- cevap veremez. Tam bu esnada Aynalı Baba karşısına çıkar. Raci, mutlaka bir rehber ihtiyacı duyar. Aynalı Baba, Raci'nin cevabını aradığı sorulara doğrudan cevap vermez. Raci'nin rüyalara dalmasını sağlayarak içinde büyüyen soruları rüyalarında aşama aşama cevaplar. Rüyalarda da Raci'nin manevi rehberleri vardır. Bu rehberler ve kendisi rüyada bulunduğu çevrelerdendir. Ancak rüyaların sonunda Aynalı Baba'nın rüyaları tamamlayıcı ifadelerinden rüyalarındaki rehberlerinin

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 10/4 Winter 2015

gerçekte bir tek Aynalı Baba olduğunu düşündürmektedir. Rehberine büyük ihtiyaç duyan Raci, zamanla rehberin kendi iç dünyasını olacağını fark etmeye başlamıştır. Llewellyn, manevî aşamalardan geçebilmek için insanın dağlardan denizlerden geçerek derinlerde bulunan saklı yerlere gideceğini, ancak ne kadar arasa da bulabileceği yerin iç dünyasını olacağını söyler:

“Bu yolculukta bize yardım edecek olan rehber içimizde, takip etmemiz gereken yol tam orada, ruhumuzun içindedir. Bu, bilgeliğin yaşlı bir adam, yaşlı bir kadın ya da masum ve sınırsız bir çocuk şeklindeki içsel görünümüdür. Onlar uzun zamandır kendilerine geri dönüp, onlardan yardım istememiz için beklemektedirler. Onlar, bizi menzile ulaştıracak en kestirme yolu bilirler.” (Vaughan-Lee, 2002, s.10).

Kahramanın gittiği uzak ülke ile onun iç dünyası arasında bir bağlantı olduğu günlük hayatta da gözlemlenebilmektedir. Ülkesinden uzaklaşarak başka ülkelere giden insanlarda maddi gelişmeyle beraber, psikolojik gelişmelerin de olduğu görülmektedir (Dökmen, Dökmen, 1987, s.90; Gürses, 2007, s.85). Raci, hemen her rüyasında bir yolculuk halindedir. Yolculuk esnasında Raci'nin rehberi genç, yaşlı, âlim, kâhin gibi insanlar olabileceği gibi Raci'nin beşinci rüyasında rehberi Anka Kuşu'dur. Anka Kuşu'nu Araplar “ankâ”, İranlılar “sîmurg”, Türkler “zümrüdüanka” olarak isimlendirmiştir. Bu kuş çok geniş bilgilere sahip olduğu için hükümdar ve kahramanlara akıl hocalığı yaptığı öne sürülmüştür.⁶ Anka Kuşu, “Kaf Dağı'nda yaşadığı söylenen, renkli ve ihtişamlı tüyleri olan, yüzü insana benzeyen, uzun boylu, iri vücudunda her hayvandan bir işaret taşıyan, varlığı söylenen ama kendisi görünmeyen kuş” (Uludağ, 1995, s.49-50) olarak da tanımlanmaktadır. *Azamet Sahası* adını taşıyan rüyada Raci, kendisini Ayasofya Camisinin müezzini olarak görür. Sabah ezanı okumaya çalıştığı an Anka Kuşu, Raci'yi sırtına aldığı gibi gider. Anka Kuşu, Raci'yi götürmesini birinin emriyle olduğunu söyler. Anka Kuşu, Raci'yi gökyüzünün derinliklerine götürür. Birlikte çeşitli gezegenler görürler. Raci, dünyayı büyük bir okyanusun kapladığını görür. Anka Kuşu, gördüğü yerin Merih gezegeni olduğunu, burasının dünyadan daha mükemmel olduğunu söyler. Vahşi hayvanlar yoktur. Ardından Jüpiter gezegenine uğrarlar, orada yeryüzünün ikinci devir fosillerine benzeyen bir ortam vardır. Buradan sonra güneş sisteminin sonuna gelirler. Güneş sisteminin üzerinde pek çok canlının yaşadığı âlemler görürler. Bir yıl süren bu yolculuk sonunda Raci, Anka Kuşu'na âlemin sonuna gelip gelmediklerini sorar. Anka Kuşu, ne kadar dolaşırlarsa dolaşırlar sona varamayacaklarını söyler:

“Hey çocuk! Âlimlerimizin gezdiği âlemlerden milyonlarda birini bile göremedik. Heyhat! Milyonlarca sene olanca hızımızla dolaşsak bile kâinatın ancak bir mahallesini gezmiş sayılırız.” (A. H., s. 62).

Llewellyn, âlimlerin gezdiği yerleri manevî boyut olarak adlandırır ve bu boyutun hızlandırma operasyonu gibi olduğunu söyler. Çünkü benliğin enerjisi insanın akıl ve bedeninden çok fazla hızlıdır (Vaughan-Lee, 2002, s.16). Bir kişi batı psikolojisinin bireyleşme yolunu takip edebilir veya mistisizm yoluyla Allah'a ulaşmaya çalışabilir. Bu aşamada kendi içine yapacağı yolculuk (yükseliş yolu) zorluklarla doludur. Aşılacak her ıstırap ruhî yolculuğunda bir ilerleme daha sağlar. Bu yolculukta “mürşid” adıyla her kim veya ne olursa olsun bir rehberine ihtiyaç vardır. Çünkü rehbersiz yola çıkana iki günlük yol, yüzyıl olabilir (Schimmel, 1999, s.139-145; Gürses, 2007, s.89).

Raci ile Anka Kuşu, gezegenlerden sonra Kaf Dağı'nı görürler. Kaf Dağı o kadar büyüktür ki Allah'ın büyüklük ve yüceliğini temsil etmektedir (A. H., s. 62). Kaf Dağı, ismini *Kuran*'dan Kaf suresinden aldığı rivayet edilmişse de *Kuran* yorumcularının pek çoğu bu düşünceye katılmamıştır.⁷ Mitolojiye göre Kaf Dağı, Allah'ın emriyle yeryüzünün sabitlenmesi için

⁶ TDVİA, Haz. Kürşat Demirci, C. 24, s. 145.

⁷ TDVİA, agmd, C. 24, s. 144.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 10/4 Winter 2015

yaratılmıştır. Gökler rengini bu dağdan almıştır. Hiçbir insan bu dağa çıkamaz. Orada ay, gün gibi zaman kavramları yoktur. Kaf Dağı bütün dağların anasıdır. Anka Kuşu da bu dağda yaşar (Seyidoğlu, 2005, s.46-47; Bars, 2013, s.226). Anka tek olmanın, başka bir şeye veya kimseye muhtaç olmamanın, elindekiyle yetinmenin bir simgesi olmuş efsanevi bir kuştur. Yaşadığı yer, bulunduğu makam Kaf Dağı'dır. Bu sebeple Kaf, insanlardan, maddi âlemden uzaklaşarak Allah'a yaklaşma derecesine ulaşmanın ifadesi için söylenmiş ve bir simge olmuştur (Güler, 2014, p.66). Raci, ruhî anlamda bir olgunluğa erişebilmek için yolculuklar yapmaktadır. Yolculuklarını tek başına değil rehberler aracılığıyla yapması, henüz ruhî olgunluğunu da tamamlamadığını göstermektedir. Ancak, Raci'nin Anka Kuşu'nun yardımıyla Kaf Dağı'na ulaşması, hatta daha da ileri giderek güneşe ve güneşin yüzeyine yaklaşması onun bir aşama daha kaydettiğini göstermektedir.

Raci, rüyada güneşin büyüklük ve parlaklığına dayanamayıp çığlık atarak bayılır, ardından da uyanır. Aynalı Baba Raci'ye arif insanların Anka Kuşu gibi sonsuzluk içinde boş yere dolaşmayacaklarını, kâinatın büyüklüğünün de Allah'ın nazarında bir nokta dahi olmayacağını söyler.

Müzik ve Büyülü Sesler

Âhenk (f. âheng); düzen, ses arasında uyum, makam anlamlarına gelmektedir (Parlatır, s.53). Aynı zamanda âhenk, ister nazım ister nesir olsun kulağa hoş gelen bir sözün musiki tesiri yapmasıdır. Âhenk, sözlerle müziğin kaynaşması ve uyum içinde olmasıdır (Tekin, 2011, p.330). Ornstein'a göre batı müziği âhenge, melodiye önem verir. Ortadoğu ve uzakdoğuda müzik tamamen âhenk için değil, farklı bir şekilde iletişim kurmak amacıyla da kullanılır. Doğu için önemli olan müziğin sesi, müziğin tonlama özelliğidir. Tonlamalar zihnin normal zamanlarda uyarılamayan bölümlerini uyarır. Örneğin dervişlerin "hu"su büyülü seslerden oluşan kelimelerden sayılır (Ornstein, 1992, s.170).

Sonsuz Bilmece adını taşıyan rüyada Raci, kendisini bir medresede bir üstadın karşısında bir Çinli öğrenci olarak bulur. Raci, "ruhun hakikati"nin ne olduğuna dair yanıt aramaktadır. Hindistan'da pek çok âlime danışır. Sonunda kendisine faziletli, dünyadan elini eteğini çekmiş bir Brahman'ı tavsiye ederler. Brahman, bu sorunun cevabını öğrenmek için Raci'ye "olmak için ilk önce olmamak gerekir." deyip, yaşarken ölmesi gerektiğini söyler. Raci, Brahman'ın isteğini kabul edince onu bir adamın sığacağı kadar küçük bir odaya götüreceklerini söyleyerek tavsiyede bulunur:

"Elinden geldiği kadar nefesini tutacak, sürekli "om, om, om" diyeceksin." (A. H., s. 84).

Raci, Brahman'ın söylediği sözleri akşama kadar söyler. Bu durumdan sıkılır, ancak sabırlı davranarak burada kalması gerektiğini düşünür. Her gün yediği yiyecekler azaltılmaktadır. Beş senenin sonunda haftada bir avuç mısır ile on beş yirmi günde bir su içmektedir. Raci, bu küçük odada yedi sene kalır ve ruhî olgunluğa erişmek için bedenini açlıkla terbiye etmeye çalışır. Batını geleneklere göre dünyaya ait zevklerden münasebeti kesmenin gayesi isteklerin çoğaltılması değil, sona erdirilmesini sağlayacak bir psikolojik durum oluşturmaktır (Ornstein, 1992, s.161). Ruha ulaşmak için bedeni zayıflatmak, mistisizmin en temel uygulamalarından biridir. Bu uygulama kişiye fizik ötesi dünyanın kapılarını aralayabilmektedir (Eratalay, 2004, s.127).

Sezginin eğitiminde kullanılan "bir şeyin odak noktası olarak alınması" (Ornstein, 1992, s.166) da Raci'nin farklı bir özelliğinin ortaya çıkmasını sağlamıştır. Raci, yedinci senenin sonunda Brahman'ın huzuruna çıkartıldığında, bir şeye sürekli baktığı zaman o şeyin yavaş yavaş yok olduğunu görür. Raci'nin yaşadıkları aslında ona fizik ötesi bir kapı aralamıştır.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 10/4 Winter 2015

Meditasyon, çoğunlukla yönlendirilmiş düşünce biçimi veya derin düşünme şeklinde tanımlanmakta (Uludağ, 1995, s.518-519), her toplumda uygulama bakımından çeşitlilik göstermektedir. Örneğin Budistler nefes alıştırmalarında yoğunlaşırlar, Mevleviler bir daire içinde dönerler. Meditasyon, insanların bilincini değiştirmek dahası “mistik” olarak söylenen sezgiyle ulaşılabilecek yaşantıyı bulmak için yapılır (Ornstein, 1992, s.170).

Meditasyon uygulamalarında kullanılan bir sözcüğün -özellikle de sesli ve akıcı bir sözcüğün- sürekli tekrar edilmesi tekniğini (Ornstein, 1992, s.170) Raci, Brahman'ın isteğiyle kullanır. Raci, bedenini ve ruhunu uzun bir zaman diliminde terbiye ettikten sonra ruhu bedeninden ayırır. Bu durumu hocası görmesine rağmen Raci, hâlâ bir ruh olduğunun farkına varamamıştır. İçinde sürekli endişe taşıyan Raci, bu endişeden kurtulmadıkça marifet bilgisine sahip olamayacağını öğrenir. Brahman, bu düşünceden kurtulması için Raci'yi Nur Dağı'na yönlendirir. Raci, Nur Dağı'nın eteğinde Marifet adında bir çocuk görür. Çocuk, ona varlık ve yokluğun bir olduğunu anlamasıyla marifete ulaşacağını söyler. Yunus Emre'nin “Şeriat, tarikat yoldur varana/ Hakikat, marifet andan içerü” dediği gibi bir insan bu dört makamdan geçerek Allah'a ulaşabilir. Allah'a ulaşabilmek için mücâhede (nefis ile savaş) ve aşka ihtiyaç vardır. Bu savaşı kazanan Allah'ın birliğine ulaşabilir (Tatçı, 2007, s.742). Raci uyandıığında Aynalı Baba'ya varlıkla yokluğun bir olduğunu kim ispat edebilir şeklinde sorunca, Aynalı Baba bilmekle bilmemeyi bir tutan delilerin cevap verebileceğini söyler.

Nietsche, İnsanın gelişim düzeyine uygun olarak üç tip insandan söz eder. Bunlar “sürü insan”, “trajik insan” ve “üst insan”dır. Seyyid Ahmet Arvasî, Nietsche'in tiplemesine benzeyen, ancak tasavvufî anlayış çerçevesinde insanları “hayvan insan”, “dramatik insan” ve “ideal insan” olarak sınıflandırır (Kucuradi, 1995, s.20; Erdem, 2007, s.291; Erdem, 2011, s.63). Hayvan insan, temel ihtiyaçları ve içgüdüleri çerçevesinde hareket eder. Bu guruba ait olan insanlar, sadece hayattan zevk almaya çalışırlar. Ancak bu zevklerin de geçici olduğunu bilirler. Bundan dolayı da içleri sızlar. İç dünyasından sürekli kopmak ister, ama gerçeklerden kopamazlar (Arvasi, 2001, s.67; Arvasi, s.108; Erdem, 2011, s.63-64). Dramatik insan bilinçsiz bir insandan ziyade hakkını arayan, aklıyla duyuları arasında iç çatışmaları yaşayıp bu çerçevede bir alçalıp bir yükselen insandır. İnsan, hayvan insan ve dramatik insanın bütün ıstıraplarını yaşayıp büyük çabalarla, sıkıntılarla ideal insana ulaşabilir. İdeal insan, ruhunda sonsuzluğun, ebediliğin, birliğin ve mutlaklığın bilincine varır. İdeal insan, iç dünyasında bu kavramları bulduktan sonra egolarının artık bir yanılsamadan ibaret olduğunu anlayarak, nefisini sürekli terbiye etmeye çalışır (Arvasi, 2001, s.30-34; Erdem, 2011, s.64-65). Bu sınıflandırmada insanın belli aşamalardan geçerek ruhunu geliştireceği, bir olgunluğa erişeceği ve ideale ulaşacağı hedeflenmektedir. Filibeli Ahmet Hilmi, eserinde Raci'ye bu misyonu yüklemiştir. Raci, başlangıç noktasında zevklerinin peşinde koşar, ama içi şüphelerle doludur. Kendisine sıkça sorduğu “Eğer ‘var’ isem niçin ‘yok’ olacağım? Yok olmayacaksam, ruhum ebediyen mi kalacak?” (A. H., s. 9) gibi sorularla iç çatışmaları yaşar. Raci, ideal insana ulaşmak için Aynalı Baba'nın kendisine uyguladığı bir çeşit meditasyon (ney çalma, okunan gazeller ve rüyalar) sayesinde nefisini terbiye etmeye, ruhunu geliştirmeye çalışır.

Romanda ney de büyük bir fonksiyona sahiptir. Ney, Raci'de bir nevi iç huzur sağlamış, onu rahatlatmış ve rüyalara dalmasını sağlamıştır. Tasavvufî anlamda da ney, insana en yakın müzik aletlerinden biri olarak düşünülmüştür. Hatta ney insanla özdeşleşmiş, bir bütün olarak görülmüştür. Ney “hayatın anlamı, terbiye, şekillenme” (Tosun, 2013, s.351) olarak algılanmıştır. Aynı zamanda ney, tasavvufî anlayışa göre yeniden doğuşun sembolüdür.⁸ Aynalı Baba her rüyadan önce ney çalar. Raci, neyin etkisiyle çok çabuk uykuya geçer. Burada da neyin fonksiyonu sezginin gelişimi açısından önemlidir. Aynalı Baba'nın ney çalması ile okuduğu gazeller arasında bir ilişki vardır. Müzik ile söz iç içe geçmiştir. Ornstein'a göre tonal titreşimler insanı etkiler, zihni

⁸ Hilmi Yavuz, *Okuma Biçimleri (Varlığın ve Sanatın Dili)*, Timaş Yayınları, İstanbul, 2010.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 10/4 Winter 2015

uyarır. Ancak bu sözcükler bilinç üzerinde etkili olsa da asıl bunları büyüdü kılan anlamı değil, sesleridir (Ornstein, 1992, s.170):

Bu fena mülküne ibretle nazar kıl, ey can,

Gafleti eyle heba, hali değildir meydan.

Hani Sultan Süleyman, hani İskender han?

Sad- hezar ömrü sürür ile geçir sen bir an. (A. H., s. 13)

Sözlü Edebiyat

Ortadoğu kültüründe kıssaların, hikâyelerin, masalların pek çok görevi vardır. Bunlar insanlara huzur verdiği gibi insanları eğitir ve geliştirir. Çoğunlukla ahlakî öğretiler içerdiğinden ortak kültürel mirasın meydana gelmesinde etkilidirler. Bunlar hem geçmişi anlamaya hem de gelecekteki hayat için yardımcı anlatı türleridir (Ornstein, 1992, s.173). *A'mâk-ı Hayâl*'de de bulunan rüyalar, masal özelliği taşımakla beraber verdiği iletilerle kıssa işlevi görmektedir.

Kaf ve Anka adını taşıyan rüyada Raci, on sekiz yaşında Hint padişahının oğlu olarak kendisini görür. Ünlü bir hekim ve âlim olan lalası vardır. Ülkelerine uzun zamandır bir ejderha musallat olmuştur. Ejderha “Bu kervan nereye gidiyor?” şeklinde bir soru sormakta cevap alamayınca da yedi kız ve yedi erkeği kurban olarak istemektedir. Raci'nin lalası, ejderhanın sorduğu sorunun cevabını ancak Kaf dağında yaşayan Anka'nın bildiğini söyler.

Bu rüyada Kaf Dağı, Anka Kuşu, ejderha gibi masal unsurları bulunmaktadır. Diğer rüyalarda da bu unsurlar kullanılmıştır. Şükrü Elçin, bilinmeyen zamanın, bilinmeyen yerlerin ve bilinmeyen şahısların masalı oluşturduğunu söyler (Elçin, 2001, s.385-387). Bu anlatı türleri farklı bir biçimde kullanılabilirler. Örneğin, tefekkür etme noktasıyla bir işleve sahip olabilir. “Tefekkür” tasavvur etme, düşünme, ayna tutma şekliyle anlamlandırılıp, eserlerde kullanılabilir. Bunun dışında geniş bir perspektiften bakış, anlatıları birbirinin tamamlayıcısı şeklinde görmeyi sağlayabilir (Ornstein, 1992, s.175).

Raci, Kaf Dağı'na Anka'yı bulup sorunun cevabını almak için lalasının oğlu Bahadır'la yola çıkar. Raci, öncelikle bir hekimin yönlendirmesiyle uzun yılların sonunda Milset şehrinde bir kuyu bulur. Bu kuyuda bulunan sandığı alır. Sandığın içinde bir levha vardır ve bu levhada yazılar bulunmaktadır. Bir zaman sonra bir şehirde dolaşırken âlimlerin reisinin bu levhayı aradığını öğrenir. Levhayı âlimlerin reisine götürünce, o da elindeki levhayı onlara verir. Bu iki levhayı karşılaştırdıklarında ejderhanın istediği soruyu öğrenirler. Böylece reisin yanından ayrılıp ülkelerine geri dönerler. Yedi yıl dolmuştur ve ejderha gelecektir. Raci, halkı meydana toplar, ejderha gelip “Bu kervan nereye gidiyor?” diye sorunca Raci, bu sorunun cevabını şöyle verir:

“Olgunlaşmaya ihtiyaç duyan bu kâinat, her daim yürümeye mahkum bu kervan, hayal bile edilemeyecek eşsiz bir sırta, her şeyi kendine çeken Hakk'ın cemalinin nuruna doğru gitmektedir.”(A. H., s. 73).

Bu sözleri duyan ejderha birden on altı yaşında bir genç kıza dönüşür. Raci, bu kızla evlenir. Bir gün gezintiye çıktığında attan düşerek uyanır. Ejderhanın sorduğu dünyanın, kâinatın nereye gittiği sorusu, aslında Raci'nin iç dünyasında şüpheyle baktığı sorulardandır. Ejderha da Raci'nin kafasındaki şüphedir. Şüphe, Raci'nin rüyasında ejderha şeklinde belirse de aradığı soruların cevaplarını bulunca ejderha, genç kıza dönüşmüştür. Ejderhanın korkunç bir şekilde sevimli bir şekilde dönüşmesi, Raci'nin kafasındaki soruların cevaplanmasıyla mümkün olmaktadır.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 10/4 Winter 2015

Bu şekliyle Ahmet Hilmi, *A'mâk-ı Hayâl*'de Raci'nin şahsında sezgiyi ve rasyonel düşünme tarzını birleştirdiği görülmektedir.

Romandaki rüyaların her biri farklı konulara sahip olmalarına rağmen, tüm rüyalar bir araya getirildiğinde hepsiyle bir sentez oluşturulduğu görülür. Ornstein, psikolojide bilincin bireyselliği, bilincin evrenselliği, dil aracılığıyla doğrudan inanma veya sezgi aracılığıyla doğrudan anlama gibi çeşitli görüşlerin olduğunu söyler. Bunların, insanların kişisel ve bilimsel bilgilerini arttırmasıyla birbirlerinin tamamlayıcısı haline gelebileceğini ifade eder (Ornstein, 1992, s.177).

Sonuç

Ornstein, *Yeni Bir Psikoloji*, özgün adıyla *Bilinç Psikolojisi* adlı eserini yazma amacını genel hatlarıyla, bilmenin pek çok yolunun olduğu, tek bir bakış açısının sınırlı kalacağı fikri üzerine kurmuştur. Ornstein'a göre akıl ve sezgi birbirini tamamlayan işleve sahiptir. Ornstein, batını psikolojinin temel alanı olan sezgi eğitimi batı eğitim sisteminin tamamlayıcısı olarak görerek öne çıkartmıştır. Aynı zamanda doğuda yaptığı çalışmalarla batıya sezgisel eğitimin önemini göstermeye çalışmıştır.

Ornstein, batı dünyasının üzerinde fazlaca durmadığı “Hayatın anlamı nedir?”, “İnsan nedir?”, “Hakikat nedir?” gibi soruların batını psikologlar tarafından tamamıyla zihinsel yollardan cevaplanamayacağını, bunun için batını psikolojilerin yöntemlerinin kavranması gerektiğini, bilimin ikinci plana attığı bu sorulara sezgisel yollardan cevap verilebileceğini düşünür. Ornstein, farklı mesleklere mensup kişilerin bilinç birimlerinden birine yoğunlaştıklarını söyler. Örneğin hukuk, eğitim, bilim gibi alanların çoğunlukla sözel mantık üzerine kurulduğunu; el sanatları, müzik gibi alanların da daha çok mistik, sezgisel olduğunu, dolayısıyla mesleklerde olduğu gibi her toplumun da kendi kültürlerinin gereği ilgili disiplinlere mensup olacağını düşünür.

Şehbenderzâde Filibeli Ahmet Hilmi, batının bilim ve felsefesiyle ilgilenmiş, batıda materyalizmi savunanlara karşı çıkmış ve bu çerçevede eserler yazmıştır. Ahmet Hilmi, ruhu maddeleştirenlere, ruh ve ruhun varlığını eserlerinde işleyerek cevap vermiştir. Ahmet Hilmi; varlık, yokluk, hakikat, ruh, ebedilik gibi kavramları İslam dini çerçevesinde incelerken ilim noktasından yaklaşarak akli da ihmal etmemiştir. Yazar, eserlerini ortaya koyarken materyalizmi çürütmeye batı felsefesini dinle uzlaştırmaya çalışmaktadır. Ornstein'ın insandaki rasyonellik ve sezgiselliği birleştirerek ortaya koyduğu bütüncül tavır, Ahmet Hilmi'nin *A'mâk-ı Hayâl* adlı eserinde de görülmektedir. *A'mâk-ı Hayâl*, geleneksel batını psikolojilerin teknikleriyle örtüşen bilgiler içermektedir. Romanın içerisinde sezgi eğitimi için kullanılan yöntemlerden rüyalar, müzik ve büyü sesler, sözlü anlatım türleri yer almaktadır.

İki bölümden oluşan romanın kurgusu özellikle rüyalar üzerine kurulmuştur. *A'mâk-ı Hayâl*'de Raci, yaşadığı sürece akıl ve mantık yoluyla tamamıyla tanımlayamadığı belli duyguları rüyalar yoluyla anlamlandırmaya çalışır. Rüyalar, tasavvufî açıdan Raci'yi eğitmektedir. Romandaki rüyalar, sırasına göre değil sezgi eğitim tekniklerinin ilgili kısmına göre incelenmiştir. Rüyalar, sezgi eğitim tekniklerinin her birine uyacak kadar da zengin içeriğe sahiptir.

Ornstein, rüyaların insanın kendisini keşfetmesi için bir fırsat olabileceğini düşünür. Batını geleneğe mensup kültürlerde rüyaların içine aktif bir şekilde girebilmeyi olanaklı hale getiren teknikler geliştirilmiştir. Yazar, romanın başkışisi Raci vasıtasıyla çeşitli rüyalar üzerinden kendini gerçekleştirme ve mutlak gerçekliğe ulaşma konusunu başarıyla işlemiştir. Ahmet Hilmi, diğer dinleri de İslam diniyle bağdaştırarak anlatmıştır. *A'mâk-ı Hayâl*'de Buda'nın, Zerdüş'tün, Aynalı'nın anlattığı da taktır, amaç mutlak hakikate ulaşmaktır.

Romanda ulaşılmak istenen, insanın dış dünyadan sıyrılıp iç dünyasına yönelmesi, ruhî aşamalardan geçerek bir olgunluğa erişmesi, kendini tanımasıyla yaratıcıya ulaşmasıdır. Romanda

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 10/4 Winter 2015

Ahmet Hilmi, öncelikle kahramanının ruhî olgunluğa erişmesi için ona yol gösterici bulmuştur. Romanın sonlarında kahraman, geçtiği aşamalarla bir olgunluğa erişmiş ve yol gösterici konumuna gelmiştir. Romanda diğer din temsilcilerinin -özellikle uzakdoğu- öğretilerinden faydalanılmış, bu kişiler kahramanının ruhî gelişimi için rehber olmuşlardır. Roman genel çerçevede İslam dininin unsurlarıyla dolu olmasına rağmen, insanın olgunlaşma serüvenine katkı sağlamaları amacıyla diğer din temsilcilerinin, filozoflarının romanda yol gösterici olmaları yadırganmamıştır. Üstelik Ahmet Hilmi, romanda bu kişileri İslam dinine mensup kişiler gibi göstermiştir. Ahmet Hilmi'nin İslam diniyle beraber uzakdoğu dinlerini alması, doğu sezgiselliğini bir bütün olarak görmek istediğinden kaynaklanabilir. Uzakdoğu din temsilcilerini de İslam dini mensupları şeklinde göstermesi, Ahmet Hilmi'nin tasavvufi anlayışı ile örtüşebilecek ayrıca incelenmesi gereken bir konudur. Ahmet Hilmi, roman kahramanının kişiliğinde insanlara akılla halledilemeyecek sorunlarının doğu sezgiselliğiyle çözülebileceğini göstermeye çalışmıştır.

KAYNAKÇA

- ALTINTAŞ, Hayrani, *Tasavvuf*, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, C. XXXI, 1989, s. 75-77.
- ARVASI, Seyyid Ahmed, *İnsanın Yalnızlığı*, Babıali Kültür Yayıncılığı, İstanbul, 2001.
- ARVASI, Seyyid Ahmed, *İnsan ve İnsan Ötesi*, Burak Yayınevi, İstanbul.
- ARVASI, Seyyid Ahmed, *Diyalektiğimiz ve Estetiğimiz*, Babıali Kültür Yayıncılığı, İstanbul, 2001.
- ATALAY, Mehmet, *Akıl ve Sezgi, Psikoloji ve Dinde Akıl-Sezgi İkiliği: İmam Rabbanî Örneği*, İz Yayıncılık, İstanbul, 2009.
- BARS, Mehmet Emin, *Mitlerde Büyülü Gerçekçilik*, Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi (Teke) S. 2/2, 2013, s. 219-230.
- BERGSON, Henri, *Düşünce ve Devingen*, Ç. Miraç Katırcıoğlu, MEB Yayınları, 2.baskı, İstanbul, 1986.
- BEVERIDGE, W. I., *The Art of Scientific Investigation*, Random House, New York, 1950.
- ÇAKMAKLIOĞLU, M. Mustafa, *Yoğun Tasavvufî Tecrübelerle İlişkin Söylemin İmkânı ve İşlevselliği*, Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi, C. 14, S. 1, 2014, s. 85- 122.
- ÇAKMAKLIOĞLU, M. Mustafa, *Muhyiddin İbnü'l-Arabî (ö. 638/ 1240) ye Göre Hayal ve Düzyeleri*, Tasavvuf İlmi ve Akademik Araştırma Dergisi, S. 10, 2003, s. 299-329.
- ÇETİN, Nuran Çetin, Necip Fazıl'ın Abdülhakim Arvâsî'yi Tanıması ve Tasavvufî Düşünceleri, Turkish Studies- International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic, DoiNumber: 10.7827/TurkishStudies.7455, Volume 9/11 Fall 2014, p. 171-192.
- DÖKMEN, Üstün ve DÖKMEN, Zehra, "Jung'un Aşama Arketipi'nin Test edilmesi", Psikoloji Dergisi, C.6, Sayı 21, 1987.
- ELÇİN, Şükrü, *Halk Edebiyatına Giriş*, Akçağ Yayınları, Ankara, 2001, s. 385-387.
- ERATALAY, Süleyman, *Herman Hesse'nin "Siddharta", Şehbenderzade Filibeli Ahmet Hilmi'nin "A'mak-ı Hayal" Adlı Eserlerinde Mistik Özellikler*, Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2004.

- ERDEM, Hüseyin Subhi, *Nietzsche’de Perspektivizm, Anlam ve Yorum*, Bilge Adam yayınevi, İstanbul, 2007.
- ERDEM, Hüseyin Subhi, *Seyyid Ahmet Arvasi’de İnsanın Tekâmülü Fikri*, Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Dergisi, C. 21, S. 2, 2011, s. 47-69.
- ERKMAN AKERSON, Fatma, *Edebiyat ve Kuramlar*, İthaki Yayınları, İstanbul, 2010.
- EROĞLU, Ayşe, *Henri Bergson’da Bilinç-Sezgi İlişkisi*, SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi, Aralık, 2012, S. 27, s. 81-102.
- ERSÜMER, Oğuzhan, “*Bilen Susar, Bilmeyen Konuşur: Yavuz Tuğrul’da Doğu Düşüncesi*”, Sufi Araştırmaları Dergisi, Vol. 4, 2013, pp. 1-20.
- Filibeli Ahmed Hilmi, *A’mâk-ı Hayâl*, MY Kitap Yayınları, Konya, 2011.
- FRAGER, Robert, *Kitâbiyat*, Çev. İbrahim Kapaklıkaya, İslam Araştırmaları Dergisi, S. 14, 2005, s. 125-175.
- FRAGER, Robert (Ed.), *Manevî Rehberlik ve Benötesi Psikolojisi Üzerine Paylaşımlar*, Çev. Ömer Çolakoğlu, Kaknüs Yayınları, İstanbul, 2009.
- GÜLER, Zülfi, *Şeyh Galib Divanında Anka- Simurg Sembolü*, International Journal of Language Academy, Volume 2/1, Spring 2014, p. 63- 72.
- GÜNAY, Umay, *Türkiye’de Âşık Tarzı Şiir Geleneği ve Rüya Motifi*, Akçağ Yayınları, Ankara, 1992.
- GÜNDÜZ, Osman, *Geleneksel Anlatma Formlarından Çağdaş Romana*, Turkish Studies- International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic, DoiNumber: 10.7827/TurkishStudies.566, Volume 4 /1, Winter, 2009, pp. 763-798.
- GÜRSES, İbrahim, *Jung’cu Arketip Teorisi Bağlamında Tasavvufî Öykülerin Değerlendirilmesi: Simurg Örneği*, Uludağ Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi Dergisi, C. 16, S. 1, 2007, s. 77- 96.
- JUNG, C. G., *İnsan Ruhuna Yöneliş*, Çev. Engin Büyükinal, Say Yayınları, İstanbul, 2004.
- JUNG, C. G., *Dört Arketip*, Çev. Zehra Aksu Yılmaz, Metis Yayınları, İstanbul, 2005.
- KAYA, Erdoğan, *Sosyal Bilgiler Öğretiminde Sezgisel Düşünmeden Yararlanma*, Eğitim Bilimleri ve Uygulama. 2(3), 2003, s.79-89.
- KOCAMAN, Ahmet, *Dilbilim Sözlüğü*, Boğaziçi Üniversitesi Yayınları, 2011, İstanbul.
- KÖZ, İsmail, *Sezginin Bilgideki Yeri ve Önemi*, Felsefe Dünyası Dergisi, 2004/2, S. 40, s.41-53.
- KRİSHNAMURTI, J., *İçsel Devrim*, Çev. Orhan Düz, Omega Yayınları, İstanbul, 2010.
- KUCURADİ, İonna, *Nietzsche ve İnsan*, Türkiye Felsefe Kurumu Yayınları, 1995.
- KUR’AN-I KERİM, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2011.
- KUZUBAŞ, Muhammet, *İkellere Ait Anlatılarda Rüya Motifi*, Turkish Studies- International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic, DoiNumber: 10.7827/TurkishStudies.46, Volume2/1 Winter, 2007, p. 305-316.
- MEDAWAR, P. B., *Genç Bilim Adamına Öğütler*, Çev. Nermin Arık, Tübitak Yayınları, Ankara, 1997.
- MERİÇ, Cemil, *Bu Ülke*, Ötüken Yayınları, İstanbul, 1979.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 10/4 Winter 2015

- MORAN, Berna, *Edebiyat Kuramları ve Eleştiri*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2002.
- Muhyiddin İbnü'l- Arabî, *el-Fütûhâtü'l-Mekkiye*, thk. Osman Yahya, (el-Hey'etü'l-Mısriyye), C. IV, Mısır, 1985, 315-324.
- ONAN, Bilginer, TİRYAKİ, Esra Nur, *Türkçede Örtülü Anlam Oluşturan Unsurlar ve Ana Dil Öğretimindeki İşlevleri*, Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 2012, C. 9, S. 19, s. 223-240.
- ORNSTEİN, Robert E., *Yeni Bir Psikoloji*, Çev. Erol Göka- Feray Işık, İnsan Yayınları, İstanbul, 1992.
- ORNSTEİN, Robert E., *Sağduyu: Beyin Yarımkürelerinin Anlamı*, Çev. Mehmet Atalay, Kaknüs Yayınları, İstanbul, 2004.
- PARLATIR, İsmail, *Osmanlı Türkçesi Sözlüğü*, Yargı yayınları, Ankara.
- SAGDIÇ, Damla, *Tasavvufun Derinliklerinden Modernist Romana Açılan Kapı: A'mâk-ı Hayâl*, Nevşehir Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Nevşehir, 2013.
- SENA, Cemil, *Filozoflar Ansiklopedisi*, 1.cilt, Bergson Maddesi, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1974.
- SEYİDOĞLU, Bilge, *Mitoloji Üzerine Araştırmalar Metinler ve Tahliller*, Dergâh Yayınları, İstanbul, 2005.
- SCHIMMEL, Annemarie, *Ben Rüzgârım Sen Ateş Mevlânâ Celâleddin Rûmî Büyük Mutasavvıfın Hayatı ve Eserleri*, Çev. Senai Özkan, Ötüken Yayınları, İstanbul, 1999.
- Şehbenderzâde Ahmed Hilmi, *Hangi Meslek-i Felsefîyi Kabul Etmeliyiz? : Dârülfünun Efendilerine Tahrîrî Konferans*, İstanbul, 1329.
- Şehbenderzâde Ahmed Hilmi, *Allah'ı İnkâr Mümkün mü? Çağrı Yayınları*, İstanbul, 1982.
- TATCI, Mustafa, *Bu Yolda Acâib Çok: -Yûnus Emre'nin Bir Şiirinin Yorumu*, Turkish Studies- International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 2/4 Fall 2007, pp. 740- 749.
- TEKİN, Hatice Selen, *Şâir ve Besteci Arasındaki Âhenk*, Turkish Studies- International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic, DoiNumber: 10.7827/TurkishStudies.2433, Volume 6/3 Summer 2011, p. 329-354.
- TDVİA, Haz. Abdullah Uçman, C. 38, s. 425.
- TDVİA, Haz. M. Sait, Özerverli, C. 38, s. 425.
- TDVİA, Haz. Kürşat Demirci, C. 24, s. 145.
- TOSUN, Muharrem, ERDOĞDU, Şule, *Mevlana Çevirilerinde Sembollerin Önemi: "Ney" ve "Gel" Örneğinde Mesnevi'nin Evrensel Hoşgörü Çağrısı*, Akademik İncelemeler Dergisi, C. 8, S. 1, 2013, s. 347- 362.
- ULUDAĞ, Süleyman, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, Marifet Yayınları, İstanbul, 1995.
- UYANIK, Seda, *19. Yüzyıl Osmanlı- Türk Romanında Gayrimüslim İmgeleri*, Bilkent Üniversitesi, Ekonomi ve Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek lisans Tezi, Ankara, 2007.
- WHITE, John (Edit.), *Aydınlanma Nedir? "İç Dünyanın Keşfi"*, Çev. Cengiz Erengil, Ayna Yayınevi, İstanbul, 2002.
- YAVUZ, Hilmi, *Okuma Biçimleri (Varlığın ve Sanatın Dili)*, Timaş Yayınları, İstanbul, 2010.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 10/4 Winter 2015

Citation Information/Kaynakça Bilgisi

ALPER, K., ALPER, Y., Şehbenderzâde Filibeli Ahmet Hilmi'nin A'mâk-i Hayâl'inde Robert E. Ornstein'in Sezgi Eğitimi, *Turkish Studies - International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic* Volume 10/4 Winter 2015, p. 27-48, ISSN: 1308-2140, www.turkishstudies.net, DOI Number: <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.7822>, ANKARA-TURKEY

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 10/4 Winter 2015

